

UO'K: 631.4

MUZRABOT TUMANI YANGI AVLOD HUDUDI TUPROQLARINING MARFOLOGIK BELGILARINI ANIQLASH

Toylakova Fotima Sayfulla Qizi

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti tayanch doktoranti

toylakovafotima@gmail.com

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada sug'oriladigan maydonlardagi tuproqlarining morfologik va genetik qatlamlari o'rganildi. Tajriba davomida Surxondaryo viloyatining (Muzrabot tumani Yangi avlod hududini) sug'oriladigan maydonlardagi sho'rlangan tuproqlarini morfologik va genetik qatlamlarini o'rganilib dala sharoitida laboratoriya tahlili uchun tuproq namunalari olindi. Har bir tuproq qatlami alohida o'rganilib morfologik jihatdan tariflanadi va o'simliklarning rivojlanishga ta'siri baholanadi. Olingan natijalar o'simlikning rivojlanishi uchun tuproqning unimdorligini oshirishda foydalanish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

KALIT SO'ZLAR: tuproq profilining genetik qatlamlari; qatlamlarning qalinligi; tuproq rangi; strukturasi va agregat holati; mexanik tarkibi; zichligi va g'ovakligi; ildizlarning tarqalishi; karbonatlarning mavjudligi; sho'rlanish belgilari; gipsli qatlamlarning uchrashi; namlik holati; yangi hosilalar va kiritmalar.

KIRISH.

Dala tadqiqotlari davomida Muzrabot tumani Yangi Avlod hududida tuproq kesmasi ochilib, uning morfologik belgilari o'rganildi. Tuproq profilida genetik qatlamlarning rangi, strukturasi, zichligi, mexanik tarkibining tashqi belgilari, ildizlarning tarqalishi hamda yangi hosilalarning uchrashi kuzatildi. Kesma profilining yuqori qismida qo'ng'ir-to'q qo'ng'ir rangli, kesakli-uvoqsimon strukturaga ega qatlam kuzatildi. Pastki qatlamlarga tomon tuproq massasining zichlashishi va agregatlarning yiriklashishi qayd etildi. Profilning ayrim qismlarida oqish rangli yangi hosilalar uchrashi kuzatildi. Mazkur belgilar hudud tuproqlarining sug'orish va arid iqlim sharoitida shakllanganligini ko'rsatuvchi morfologik xususiyatlar sifatida baholanishi mumkin. Muzrabot hududi sug'oriladigan tuproqlarida sho'rlanish va tuproq strukturasiining zaiflashuvi mavjudligi boshqa tadqiqotlarda ham qayd etilgan.

Dehqonchilik uchun mo'ljallangan maydon tuproqlarini morfologik va genetik qatlamlarini o'rganish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ayniqsa, arid va yarim arid

hududlarda sizot suvlarining minerallashuvi, noto'g'ri sug'orish va drenaj tizimlarining yetarli ishlamasligi natijasida tuzlar tuproq profilida to'planadi. O'zbekiston sharoitida bu muammo alohida ahamiyatga ega. Sizot suvlarining yaqinligi va tuproqdagi sho'rlanish darajasining yuqoriligi tuproqning oziqa elementlarini pasaytirishi qishloq xo'jaligida dehqonchilik uchun bir qancha noqulaylik olib keladi natijada hosil sifati va ko'rsatgich darajasi pasayib ketadi. Sug'oriladigan dehqonchilik sharoitida organik moddalarning mineralizatsiyasi, hosil bilan oziqa elementlarining olib chiqilishi va noto'g'ri agrotexnik tadbirlar natijasida tuproqning morfologik belgilari o'zgarishi mumkin. Shu bois morfologik va genitik qatlamini o'rganish tuproq unumdorligining hozirgi holatini baholash va uni oshirishga qaratilgan agrotexnik tadbirlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

QISQACHA ADABIYOTLAR SHARHI

Respublikamizda yer maydonlari tuproqlarning xossalarini o'rganish va yerlarni muntazam ravishda monitoring qilish, o'simlik qoplamiga binoan talab etiladigan sug'orish, ishlov berish va muttasil ekish tizimi va boshqa omillar ta'sirida fizik-kimyoviy, agrokimyoviy, agrofizikaviy xossalari juda katta o'zgarishiga uchraydi. [2.72; 224 b.].

A.Rasulov [2.58; 246 b.], S.Abdullayev, A.Bairovlar [2.2; 66-69 b.] ta'kidlashicha, qo'riq tuproqlarni o'zlashtirishda antropogen omillar ta'sirida ularning agrokimyoviy va agrofizikaviy xossalari hamda morfologik belgilarini keskin o'zgarishi aniqlangan. G.Nabiyeva [3.9; 15-24 b.] yaylov tuproqlarining xossalarini o'rganib mexanik xossalari va umumiy fizik xossalari o'rtasidagi korrelyativ bog'liqlik asosida degradatsiyaga uchrash darajasini aniqlash birligini tuzgan.

L.Gafurova, G.Nabiyeva, M.Mazirov, [2.15; 17-31 b., 2.16; 200 b.], A.Karinbayev, Y.Yuldashbayev [2.16; 200 b.] tomonidan chala cho'l mintaqasida degradatsiyaga uchragan tuproq qoplamidan yaylov sifatida foydalanish, deflyatsiya natijasida kuzatilishi ta'kidlab o'tilgan bo'lsa, Z.Jabbarov [3.4; 24 b.] neft va neft mahsulotlari bilan ifloslangan cho'l hududlarida tuproqlarning xossalariga salbiy ta'sir bo'lganligi ta'kidlab o'tilgan.

G'.Parpiyev, N.Masharipov, A.Dilmurodov, M.Obloqulov, E.Mengliqulov, O.Sagdullayev, N.Qilicheva, N.Djumabekova, B.Umarovlar [2.53; 154-158 b.] global iqlim o'zgarishi ta'sirida tuproqlarning xosalarini va qo'riq maydon tuproqlarning yangidan o'zlashtirish natijasida morfogenetik xossalarining o'zgarishi ta'kidlab o'tilgan [2.54; 120-124 b.]

Xulosa. Surxondaryo vohasi tuproqlarining morfologik xususiyatlari yetarli darajada o'rganilgan bo'lsa-da, Muzrabot tumani Yangi Avlod hududining tuproq profilini aynan hududiy kesimda, genetik qatlamlar bo'yicha morfologik tavsiflashga ehtiyoj mavjud. Ayniqsa, tuproq profilining qatlam qalinligi, rangi, strukturasi, mexanik tarkibi, ildizlarning tarqalishi, karbonat va gipsli yangi hosilalar hamda sho'rlanish belgilarini birgalikda o'rganish ushbu tadqiqotning ilmiy ahamiyatini belgilaydi.

Ko'rsatkich	Aniqlangan belgilari
Profil chuqurligi	0–95 sm yoki amaldagi kesma chuqurligi
A qatlam	Gumusli ustki qatlam
B qatlam	O'tish/illyuvial qatlam
C qatlam	Ona jins
Rang	To'q qoramtir
Struktura	Donadorligi past, kesakli, prizmatik va boshqalar
Mexanik tarkib	Qumloq, qumoq, soz va boshqalar
Ildizlar	Kam, o'rtacha,
Karbonatlar	Mavjud/mavjud emas,
Sho'rlanish	Belgilari namoyon

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lex.uz O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 14.03.2019 yildagi PQ-4239-sonli qarori.
2. Parpiyev.G' "Bo'z-voha tuproqlarining regional xususiyatlari va ularning tuproq unumdorligi shakllanishidagi roli" Biologiya fanlari ixtisosligi bo'yicha fan doktori (DSc) iliy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent-2020. 4-5 b.
3. Abdunazarov H.M. Umarova M.H. "Surxondaryo viloyati tuproqlari va tuproq qoplamini muhofaza qilish " ,maqola. "Экономика и социум" №5(120)-2 2024. 32-39 b
4. Erdanov M.N. "Surxondaryo viloyati tuproq qoplamini o'rganishning geografik jihatlar" "maqola. "Экономика и социум" №10(113)-1 2023. 52-57 b.
5. G'.T.Parpiyev "VOHA TUPROQLARI" O'zbekidton zamini jurnal 2/2022 4/2019 37–43 b.
6. Qurvantayev R." Оптимизация и регулирование агрофизического состояния орошаемых почв пустынной зоны Узбекистана" Avtoref Toshkent 2000. - 45 b.
7. Tursunov. L. T., Axunova.B.B., Adilov.D "Mirzacho'l sug'oriladigan bo'z o'tloqi tuproqlarining fizikaviy va suv fizikaviy xossalari, ularning o'zgarishi hamda boshqarish muammolari". Mirzacho'l vohasi tuproqlari unumdorligini oshirish muammolari va vazifalari: mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi ma'ruzalar to'plami. Guliston: GulDU,

2003. 63-66 b.

8. Berdiyev T.T. Surxon-SHerobod vohasi cho'l mintaqasi sug'oriladigan tuproqlarining kimyoviy holati, fizik-kimyoviy xossalari va unumdorligini oshirish yo'llari: Biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss...avtoreferati. - Toshkent: TAITI, 2018. - 46 b